

190 let od velikega požara v Železnikih, na Češnjici in Studenem

Dr. Janez Rihtaršič

Ogenj in voda sta botrovala nastanku Železnikov, jih živela, obenem pa skozi stoletja tudi večkrat uničila. Letos bo minilo pet let od zadnje velike povodnji leta 2007, mineva pa tudi 190 let od prav tako tragičnega dogodka – požara, ki je za vedno spremenil lice krajev Železniki, Češnjica ter Studeno.

Čeprav so bili v tistih časih zaradi ognju nevarne gradnje požari dokaj pogosti, pa v primerjavi z ostalimi požari požar na četrtek, 23. maja 1822, izstopa tako po svoji razsežnosti kakor tudi po solidarnostni pomoči s strani dežele ter takratne domovine. Temu velikemu požaru je takoj sledil še manjši požar 31. maja 1822, ki pa je bil omejen na Zgornje Železnike^{1,2}. Anton Globočnik v kroniki Železnikov² navaja, da se je požar 23. maja začel ob enih popoldne v vigenjcu za Warlovo hišo v Zgornjih Železnikih.

Warlova hiša, 2012. Foto: Bojan Rihtaršič

Požar 23. maja 1822

Najstarejši znani podatki o požaru so nastali štiri dni po požaru in izhajajo izpod peresa uradnika cesarsko-kraljevega okrožnega urada v Ljubljani³. Velik del rokopisa je namreč z izjemo nekaterih slovničnih posebnosti enak časopisnemu članku, ki je izšel naslednji dan v torek, 28. maja 1822, na prvi strani *Laibacher Zeitung*⁴. Opisa se pričneta razlikovati šele proti koncu, ko prične časopisno

besedilo poročati o aktivni dobrodelnosti, ki se je vzbudila ob nesrečnem dogodku v bližnjih in daljnih prebivalcih takratne dežele. Časopisno novico so potem povzeli posamezni časopisi širrom celotne monarhije: *Gratzer Zeitung*, sobota, 1. junija 1822⁵, *Oesterreichischer Beobachter*, nedelja, 2. junija 1822⁶, *Prager Zeitung*, petek, 7. junija 1822⁷.

Laibacher Zeitung, št. 43 torek, 28. maj 1822

23. tega meseca popoldne je izbruhnil v Železnikih v okraju Loka, Ljubljansko okrožje, ogenj v vigenjcu. Zaradi izjemno močnega vetra največjih hitrosti je zajel neustavljiv plamen, preko gorečih vigenjcev tudi oddaljena bivališča. Upepelil je celotne Spodnje Železnike in v štirih urah ne samo sebe, temveč tudi sosednji vasi Češnjico in Studeno, ne glede na njihovo oddaljenost in ločitev od Železnikov s polji.

V Spodnjih Železnikih je pogorelo 109 hiš z vsemi gospodarskimi poslopji – vse naprave in stanovanjska oprema brez izjeme, fužina, norec, dva kladiva za izdelavo cajn, 62 vigenjcev, 48 kladiv, vse zaloge oglja, rude in žebeljev, orodje, vodna kolesa in rake, 4 mlini, potem 2 žagi in drobilniki rude in pokriti most; tamkajšnja farna cerkev in notri hranjeni zakramenti, potem vsa oblačila, katerih ni bilo mogoče rešiti, župnišče, ter končno streha tamkajšnje podružnične cerkve sv. Frančiška.

Medtem, ko so sosedje iz Češnjice in Studena v Železnike na pomoč hiteli, prinese veter tudi tjakaj ogenj in v nekaj trenutkih sta tudi ti dve vasi v plamenih, kjer so v vsaki posebej 16, skupaj pa 32 hiš in skoraj vsi gospodarski objekti pogoreli.

Da je žalostna nesreča še večja, je v Železnikih dvojce otrok in na Češnjici dvojce žensk življenje v

ognju izgubilo in več oseb je bilo telesno poškodovanih.

Škoda trenutno še ne more biti točno podana, vendar bo nekaj sto tisoč guldnov znašala; posledice tega grozovitega požara so še toliko bolj občutljive, ker so bile prizadete tudi tamkajšnje odlične fužine, katere so več stotim družinam zaslužek in kruh dajale in sedaj so z njimi naenkrat v veliko bedo vrženi.

Z ganjenostjo moramo tukaj omeniti aktivno dobrodelnost, katera se je takoj po požaru v podporo žrtvam tako dejavno izrazila. Komaj se je v glavnem mestu Ljubljana izvedelo, že se je organiziralo zbiranje in v času šestih ur, po spoznanju te nesreče, se je že pomoč 500 goldinarjev 19 krajcarjev v C.M. skupaj s tremi vozovi žita v Železnike poslalo. Že pred tem je nekaj bližje mesto Kranj hitro zbralo in poslalo šest vozov z življenjskimi potrebščinami, ki so jih sestavljali žito, moka, mast, slanina, stročnice, kruh in nekaj denarja. Tudi prebivalci sosednje fužine v Kropi so hitro pomoč ponudili z zbiranjem denarja. Tako je trenutna stiska in lakota preprečena in ponesrečeni gledajo z zaupanjem naproti nadaljnji podpori, katero tako nujno potrebujejo. Povračilo vsega dobrega se bo plemenitim dobrotnikom povrnila.

Obvezujemo se, da bomo dobroto s katero še vedno hitite ponesrečenim na pomoč, občasno objavljali.

Svojo obljubo so v Laibacher Zeitungu držali in o dobrotnikih, ki so pomagali prizadetim v požaru, poročali še v številkah 49⁸ ter 93⁹. V 35. številki¹ naslednjega leta pa je sledil opis stanja po enem letu in skupna objava vseh dobrotnikov.

Laibacher Zeitung, št. 35
petek, 2. maj 1823

V naših časopisnih listih smo preteklo leto pisali o nesrečni novici, ko je uničujoč ogenj 23. in 31. maja zadel kraje Železniki, Studeno in Češnjica v okraju Loka v Ljubljanskem okrožju.

Takratnemu zagotovilu, da se bodo dobrotelni prispevki za podporo ponesrečenim objavljali, smo zvesto od časa do časa skozi ta časopis posamično javno oznanjali.

Toda mislimo, da smo dobrotnikom in našim bralcem dolžni sadove izrečenih povabil za pomoč, katero od dobronamerno mislečih sodržavljanov z mirno vestjo pričakovati smemo, v sledečem sestavku vse do sedaj poslani prispevke v javno vedenje privesti. Z željo, da s tem ne ohranimo samo javni spomenik dejavne ljubezen do bližnjega, temveč da v imenu ponesrečenih zahvalo za bogato podporo na glas izrečemo. Hitra pomoč deloma omogoča pogorelim, da si v prihodnosti skozi namensko gradnjo bolje zaščitijo proti temu strašnemu elementu.

Mi smo takoj omenili, da kakor hitro je nesrečni požar v Železnikih, Studenem in Češnjici postal znan, so sosednji prebivalci glavnega mesta Ljubljane in tisti iz mesta Kranja – zadnji so si sami komaj opomogli po velikem požaru leta 1811 – vneto ponesrečenim na pomoč pohiteli. Nadalje je prišla v prvi stiski znatna pomoč skozi očetovsko skrb visokih deželnih uradov, kateri so takoj denarno zaščitno iz deželnih fondov na račun neposredne podpore priznati blagovolili, preden so bile mogo-

če osebne možnosti pomoči iz oddaljene in širne okolice.

Ravno tako kmalu kot so se lahko seznanili tudi zadnji o tej nesreči, je razveseljivo hitro pritekala skupaj pomoč vseh vrst tudi iz drugih krajev.

Denar, življenjske potrebščine, oblačila, gradbeni material, hišna oprema z eno besedo prispevki vsake vrste so prihajali dnevno; dovoz upada in pred prihodom sledeče zime, čez komaj 6 mesecev vidimo, da ima večina prebivalcev od 151 požganih posesti pred grožnjo hudega letnega časa, spet varno zatočišče pod streho in nujne življenjske potrebščine. Mnogo revnih družin, katere so takoj po požaru obupavale in pred beraško palico trepetale – mnoge, ki so se selile naokoli, so se zopet vrnile na njihova nekdanja prebivališča, v njihove prejšnje delavnice.

Podjetni Železniki, kateri s svojo pridelavo železa ne samo sebe, temveč velik del prebivalstva Selške doline v okraju Loka, skozi notranjo trgovino preskrbujejo, so se v kratkem času povzdignili večji del iz pepela in so veliko bolj smotrno ustvarjeni. Cesta skozi naselje, pred tem od vrtoev, hiš in vigenjcev na več mestih ozka in neprehodno zožena, je bolj uravnano vodena in razširjena, pogoreli mostovi pa so novi in trdneje zgrajeni. Nevarnost požara je zmanjšana skozi odstranitev in premostitev več ognjišč in pridobitev gasilne naprave, katera je pred požarom popolnoma manjkala in popolnoma uničeno župnijsko cerkev bodo kmalu z župniščem nazaj postavili.

Vse s pomočjo prejetih prispevkov, tudi v trajno izboljšanje, zato sledi zahvalni del. Skozi hitro, plemenito delovanje oblastem, skozi človekoljubno podporo bližnjih in oddaljenih dobrotnikov, te in ostalih provinc naše domovine, kateri klicu na pomoč ne zamudijo.

Plačilo zato si lahko v sebi najdete, besede zahvale tega ne odtehtajo, vendar ostaja pa priznanje v knjigi poplačil za večnost zabeleženo.

V ospredju Spodnji Železniki (Racovnik in Trnje) z župnijsko cerkvijo sv. Antona na sredini in Škovinami na levi strani. V ozadju ločeni s polji vas Češnjica ter vas Studeno okoli leta 1936¹⁶. Foto: Vekoslav Kramarič

Fotografija, objavljena leta 1892 v reviji Dom in svet, prikazuje Trnje (Spodnji Železniki)¹⁴. V ospredju je ob kupu hloedov prikazana najstarejša hiša v Železnikih Palmada (dandanašnji imenovana Palnada), v ozadju pa se vidi cerkev sv. Antona.

V nadaljevanju časopisnega prispevka sledi obsežen seznam darovalcev in darov, ki pa ga na tem mestu izpuščamo ter podajamo samo skupno vsoto vseh prispevkov, ki so znašali: 5.045 goldinarjev in 14 $\frac{1}{4}$ krajcarjev v C.M. (Conventmünze) ter 2.276 goldinarjev in 48 krajcarjev v W. W. (Wiener Währung), nadalje 723 $\frac{9}{32}$ mernikov (445 m³) žita ter stročnic in še posamezni darovi v naturalijah.

Znesek, ki se nanaša na očetovsko podporo iz željnih fondov, ni naveden in zato tudi ni zajet v podani skupni vsoti. Omemba podpore pa se sklada z Globočnikovo navedbo o odobritvi davčne olajšave vlade oškodovancem in ponesrečenim v znesku 540 goldinarjev 23 krajcarjev in hkrati nakazila 10.000 goldinarjev v C.M. kot 5-odstotnega predplačila iz željnega sklada². Škodo so ocenili v sledečih zneskih:

Spodnji Železniki	148.468 gld.	43 kr.
Zgornji Železniki	12.221 gld.	54 kr.
Škovine	4.929 gld.	51 kr.
Češnjica	25.597 gld.	43 kr.
Studeno	15.546 gld.	19 kr.
Vsota:	204.764 gld.	30 kr.

(Pri skupni oceni stroškov je ponagajal tiskarski škrat, saj dejanska vsota zneske 206.764 gld. ter 30 kr., pri čemer je vrednost enega goldinarja znašala 60 krajcarjev). Ob predpostavki, da je vlada nakazala še preostalih 95 odstotkov pomoči (190.000 goldinarjev), lahko vidimo, da je višina pomoči dosegla višino ocenjene škode. Globočnik v besedilu navaja požar z 31. maja po podatkih o oceni škode, zato verjetno škoda tega požara v zgornjo oceno ni zajeta. V tem drugem požaru, ki je izbruhnil v nekem skednju ponovno v Zgornjih Železnikih, je pogorelo še 13 hiš skupaj z gospodarskimi poslopji, dva vigenjca s 16 ješami in več skladišč oglja². Prejete zneske je komisija, katere člani so bili župnik iz Selc in Železnikov, sodnik in štirje prebivalci, ki niso utrpeli škode, razdelila med pomoči potrebne.

Globočnik v kroniki tudi navede enako število pogorelih objektov, kot je bilo navedeno v zgoraj citirani 43. številki Laibacher Zeitunga, vendar število 109 pripiše celotnim Železnikom in ne le zgolj Spodnjim Železnikom, k temu pa dodaja še pet pogorelih hiš iz vasi Škovine². Če se omejimo samo na Železnike in seštejemo število pogorelih hiš v obeh požarih, potem po Globočnikovih navedbah znaša skupaj 122 pogorelih hiš (109 v požaru 23. maja in 13 v požaru 31. maja).

V letu 1819 je izšel v Illyrisches Blatt prispevek rojaka Blaža Crobatha, kjer poda kratko zgodovino in opis kraja Železniki¹⁰. V prispevku navaja:

"Rudnik šteje 133 hiš in približno 1600 prebivalcev, kateri (zelo malo izjem) stalno bivajoči in domačini so, kateri veliko sorodstva izkazujejo, v nasprotju z drugimi kovači na Kranjskem, Koroškem in Štajerskem, kjer več ali večinoma samo priložnostno in komaj za eno leto najeti so."

Če torej za izhodišče vzamemo Crobathove podatke, je ogenj uničil preko 90 odstotkov hiš v Železnikih. S sosednjimi vasmi skupaj pa naj bi tako pogorelo celo 159 hiš (146 v požaru 23. maja in 13 v požaru 31. maja). Vira pa se razlikujeta po številu ljudi, ki so našli smrt v plamenih, katerih naj bi bilo po Globočniku celo šest, vendar le ena ženska.

Obnova

V vsakem primeru lahko sklepamo, da je bila pomoč znatna, saj iz zgornjega časopisnega pri-

Fotografija z razglednice, poslana 7. 5. 1936, prikazuje trg Na Logu (Zgornji Železniki). Foto: Vekoslav Kramarič, vir: Tomaž Weiffenbach (Dermotov)¹⁸.

spevka izvemo, da ima po enem letu večina prebivalcev *"spet varno zatočišče pod streho"*. Železniki so tako dobili povsem drugačno podobo, ki je bila plod prizadevanj inženirja Zajka¹³. Da se je kraj hitro postavil na noge, lahko razberemo tudi iz opisa Carla Prennerja¹¹. Opis Železnikov z okolico je bil objavljen leta 1838¹¹, vendar iz datuma ob podpisu razberemo, da je besedilo nastalo že septembra 1834 v Loki.

"Železniki štejejo 137 stanovanjskih zgradb, s 331 stanovanjskimi strankami, 2 cerkveni, 11 odličnih obrti, 695 ženskih in 932 moških, skupaj 1627 duš."

"Stanovanjske hiše so povsem iz kamna zgrajene, in večina, v letu 1822 pogorel del je tudi bil glede na požarno varnost solidno zgrajen."

Vigenjci so, omejeni na lokacije, od stanovanjskih zgradb bolj oddaljeni, samo nizke talilne peči v Spodnjih Železnikih so bile na njihovih nekdanjih mestih ponovno zgrajene, ker njihova preselitev zaradi pomanjkanja denarnih sredstev, kot tudi zaradi velikih, skozi nadaljnje oddaljenosti od kraja nastalih neudobnosti, ni tako lahko bilo izpeljati."

Vendarle so Spodnji Železniki glede požarne ogroženosti mnogo manj izpostavljeni, kot Zgornji Železniki, ker se v zadnjem kraju nahajajo tesne, ozke ulice, v primeru požarne pomoči komaj dostopne, toda v Spodnjih Železnikih so zgradbe z več prostorskimi prekritivami v vrsti zgrajene, hiše same imajo solidno, vsečno zunanost, tudi razpolagajo z več ravniciami in niso z obojestranskimi hribi zoženi kot Zgornji Železniki."

Iz obeh zgornjih opisov Železnikov lahko vidimo, da je bilo po obnovi približno enako število hiš in tudi število prebivalcev kot pred požarom. Nekateri viri vnašajo negotovost glede števila prebivalcev, na kar opozarja Blaznik¹², medtem ko pri številu hiš ni večjega neskladja. Prennerjevo število hiš po požaru se namreč sklada tudi s številom, ki ga je navajal Levičnik leta 1855¹³. Le dve manj navaja Koblar leta 1892, ko je kraj že močno gospodarsko nazadoval, kot nakaže s primerom *"Lepi, potapljlajoči se ladiji, kateri prete sovražni valovi morja, zdi se mi podoben trg"*

*Železniki na Gorenjskem*¹⁴.

Pravilnost Prennerjevih besed o nezadovoljivi požarni varnosti Zgornjih Železnikov se je kmalu potrdila v še enem večjem požaru, ki se je zgodil okoli ene ponoči 19. februarja leta 1846. Novico o tem požaru pod naslovom *"Žalostna pergodba v Železnikih"* napiše 22. februarja J. Demšer in jo 3. marca objavi v Kmetijskih in rokodelskih novicah¹⁵:

"Zopet je neusmiljeni ogenj s strašno močjo po Železnikih razsajal, in veliko veliko ljudi ob vse njih premoženje, ja marsikako družino clo ob njih oblačilo perpravil. Okoli ene po polnoči 19. pretečeniga mesca zašviga plamen v zgornjim koncu Železnikov okoli ene štale (v hlevu irharja (usnarja) Škofica op.2), brez de bi kdo vedil kako, skače od burje preganjan, gorečimu petelinu enak, od strehe do strehe, odpira vedno širokejši svoje goreče žrelo, ne dela razločka ne med visoko hišo premožniga, in ne med nisko bajtico ubogiga terpinca, ja marsiktero polžiže noter do tal. Strašno je bilo pogledati, goreče morje plamena, iz kteriga so se tamni oblaki zadušljiviga dima kadili. 40 hiš in 50 kovačnic z velikimi zalogami oglja itd. je pogorelo."

Demšer dodaja, da so bile na srečo tokrat vse razen šestih ali sedmih hiš zavarovane¹⁵. Globočnik v kroniki navaja, da je pogorelo osem hiš z gospodarskimi poslopi². To število je morda nekoliko nizko, saj v nadaljevanju dodaja, da je bilo sodno ocenjene škode za 48.342 goldinarjev, kar primerjalno s škodo iz leta 1822 govori v prid večjemu številu hiš.

Sklep

Delo je nastalo z namenom, spomniti na obletnico velike tragedije za prebivalce osrednjega dela Selške doline, vendar je ob zbiranju gradiva fokus pripovedovanja prešel s samega dogodka na ljudi. Človek besedila o velikem sočutju in dobrotljivosti, ki se je izkazala ob tem dogodku, ne more preleteti nedotaknjen. Še prijeteje srcu

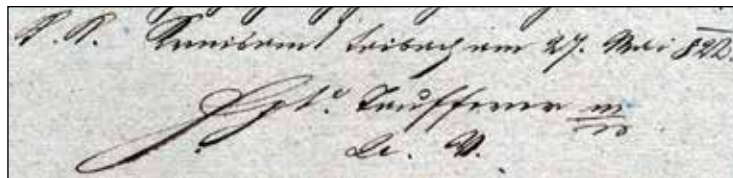

Fotografija Zgornjih Železnikov s plavžem. Ob fotografiji je zapisana letnica 1902. Vir: Jakob Šuštar (Špendalov)¹⁹.

stori spoznanje, da je po dveh stoletjih takšno ravnanje v Slovencih ostalo. Izkazana solidarnost po poplavih v letu 2007 za zgoraj opisano v ničemer ne zaostaja.

Na koncu sestavka naj se povrnemo na sam začetek zgodbe, ki jo je omogočila roka uradnika na kresiji v Ljubljani. Ob nastanku omenjenega rokopisa na ponedeljek, 27. maja, se avtor najbrž niti ni zavedal pomena pričevanja, ki ga je zapustil naslednjim generacijam. V njegovem času je sestavek preko časopisnih listov nagovoril številne ljudi tedanje monarhije in zagotovo je tudi njegovo izbrano besedišče marsikaterega dobrotnika prepričalo,

da je priskočil na pomoč in ublažil stisko prizadetim krajanom Železnikov, Češnjice in Studena. Skozi leta je pomen njegovega dela le še rasel, saj je številnim zgodovinarjem vede ali nevede predstavljal temelje njihovega dela. Na tem primeru se je znova izkazala moč peresa, ki v rokah plemenitega človeka lahko doseže velike stvari. Čeprav mu plemenitega dejanja ne moremo z ničimer poplačati, mu na tem mestu lahko izrazimo le dolžno spoštovanje in priznanje z navedbo njegovega podpisa, ki pripada kresijskemu komisarju Alojziju Petru Pavlu Tauffererju (*29. junij 1764 v Ljubljani, †29. avgust 1834 v Višnji Gori¹⁷).

Podpis cesarsko-kraljevega okrožnega uradnika (Hpt. Taufferer) v Ljubljani z dne 27. maja 1822 pod opisom požara 23. maja 1822 v Železnikih, na Češnjici in Studenem³.

Viri in literatura:

- ¹ Laibacher Zeitung Nr. 35, petek, 2. maj 1823.
- ² Anton Globočnik, *Železniki, kronika*, (prevod) Jože Dolenc, PAN, Dražgoše, 1999. str. 179–183.
- ³ SI ZAL, LJU489, mesto Ljubljana, splošna mestna registratura, fascikelj 201, folije 1018–1019.
- ⁴ Laibacher Zeitung Nr. 43, Ignaz Alois (urednik in založnik), torek, 28. maj 1822.
- ⁵ *Gratzer Zeitung*, sobota, 1. junij 1822.
- ⁶ *Oesterreichischer Beobachter*, nedelja, 2. junij 1822.
- ⁷ *Prager Zeitung*, petek, 7. junij 1822.
- ⁸ Laibacher Zeitung Nr. 49, Ignaz Alois (urednik in založnik), torek, 18. junij 1822.
- ⁹ Laibacher Zeitung Nr. 93, Ignaz Alois (urednik in založnik), torek, 19. november 1822.
- ¹⁰ Blaž Crobath, *Eisern im Bezirke Lak, Kreise Laibach (Oberkrain), Illyrisches Blatt, no 7*, petek, 12. februar 1819.
- ¹¹ Carel Prenner, *Topographie des Bergwerks Eisern in Bezirke Lak in Oberkrain*, v: Beiträge zur Naturgeschichte, Landwirtschaft und Topographie des Herzogthums Krain, Franz Grafen von Hohenwart, 1838, vol. 2, str. 17–36.
- ¹² Pavle Blaznik, *Železniki in franciscejski katastrski eleborati*, Loški razgledi vol. 25, str. 13, 1978.
- ¹³ Josip Levičnik, *Železniki na Kranjskem*, Novice, 1855, str. 42.
- ¹⁴ Anton Koblar, *Železniki*, Dom in svet, 1892, vol. 6, str. 271.
- ¹⁵ J. Demšer, *Žalostna pergodba v Železnikih*, Kmetijske in rokodelske novice, 4. 3. 1846, letnik 4, vol. 9.
- ¹⁶ Avgust Blaznik, fotografija: *Železniki (Racovnik in Trnje)*, založnik Gabrijel Thaler vir: Gorenjski muzej Kranj; elektronski vir: <http://www.kamra.si/Default.aspx?module=7&id=5470>, dostop: 4. 6. 2011.
- ¹⁷ Slovenski biografski leksikon; elektronski vir: <http://nl.ijs.si:8080/fedora/get/sbl:3722/VIEW/>, dostop: 4. 6. 2011.
- ¹⁸ Vekoslav Kramarič, fotografija Zgornjih Železnikov (Na Logu). Razglednica je bila poslana 7. 5. 1936.
Vir: Tomaž Weiffenbach.
- ¹⁹ Fotografija Zgornjih Železnikov z letnico 1902. Vir: Jakob Šuštar.